

Доказова діяльність суду

за новим Кримінальним процесуальним кодексом України

О. В. Рибалка

кандидат юридичних наук, доцент кафедри спеціально-правових дисциплін Черкаського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджується суд, як учасник кримінального процесуального доказування в рамках реформування кримінальної юстиції, аналізуються його повноваження, спрямованість і характер доказової діяльності.

Ключові слова: суд, змагальність сторін, кримінально-процесуальне доказування, судовий розгляд.

В статье исследуется суд, как участник уголовного процессуального доказывания в рамках реформирования уголовной юстиции, анализируются его полномочия, направленность и характер доказательственной деятельности.

Ключевые слова: суд, состязательность сторон, уголовно-процесуальное доказывание, судебное рассмотрение.

The article examines court as a participant of criminal-procedural evidence within the framework of criminal justice reformation, analyses its authorities as well as trends and nature of probative activity.

Keywords: court, adversarial procedure, criminal procedure evidence, trial.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), прийнятий 13 квітня 2012 року, вніс кардинальні зміни до розуміння ролі та завдань суду, як учасника процесу доказування у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим визначення процесуального становища суду як суб'єкта доказування в кримінальному судочинстві є, вочевидь, найбільш складним питанням сучасної доктрини доказового права.

У теорії кримінального процесу з цього приводу висловлені різні позиції. Ряд учених вважають, що у сучасних умовах здійснення змагального судочинства на суд не може бути покладений процесуальний обов'язок доказування, достовірного встановлення всіх обставин справи. Так, В. С. Шадрін вважає недопустимим, щоб суд збирав докази для цілеспрямованого викриття винного у вчиненні злочину. Як зазначає згаданий автор, покладення на суд, поряд з іншими органами кримінального судочинства, обов'язку встановлювати всі обставини вчиненого злочину, тобто встановлювати істину, що дорівнює обов'язку збирати як обвинувальні, так і виправдувальні докази, не відповідає його сучасній ролі, суперечить принципу змагальності кримінального судочинства [1, с. 15].

Аналізуючи проблему участі суду в доказуванні, А. Р. Белкін зазначає про те, що суд стоїть над сторонами в процесі, він судить, а не доказує. Лише в судовому слідстві йому належить функція дослідження і оцінки наданих сторонами доказів, однак реалізація цієї функції ще не означає участі в доказуванні, оскільки суд не повинен збирати докази, тобто формувати доказову базу обвинувачення чи захисту [2, с. 26].

Досліджуючи змагальність сторін у кримінальному судочинстві та функціональне становище суду, В. Т. Маляренко приходять

до висновку, що розгляд справи при дотриманні змагальності сторін не перетворює суд на стороннього глядача. Змагальність сторін не виключає активності та ініціативи суду щодо збирання доказів, необхідних для встановлення істини у справі [3, с. 299].

Перш за все, варто зазначити, що в новому Кримінальному процесуальному кодексі законодавець виключив суд з числа суб'єктів доказування.

Відповідно до частини 1 статті 93 КПК України збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому цим Кодексом. Тобто констатуємо той факт, що суд не вказано серед суб'єктів кримінального процесу, які мають право збирати докази.

С. М. Стахівський наголошував про непослідовність законодавця в частині позбавлення суду обов'язку вжиття заходів до всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Як зазначає цей автор, навіть, якщо суд не повинен збирати докази, то перевірити і оцінити їх – його обов'язок, оскільки він має прийняти обґрунтоване і законне рішення у справі. А як же суд може це зробити, проігнорувавши вимогу закону щодо всебічного, повного і об'єктивного дослідження усіх обставин справи? [4, с. 41].

На думку Ю. К. Орлова, відмежування суду від процесуального спору сторін обвинувачення і захисту, його пасивність при цьому означатимуть відсутність правової відповідальності за результат вирішення кримінальної справи по суті. Суд не повинен обмежуватись роллю безініціативного арбітра, а має вжити всіх заходів до встановлення істини, особливо при недостатності чи недоброякісності наданого сторонами доказового матеріалу [5, с. 19-20].

На думку В. М. Тертишника та С. В. Слинька, суб'єкти доказування – це ті учасники кримінального процесу,

на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [6, с. 55].

Як зазначає В. Ю. Шепітько, судова реформа в Україні ставить своєю метою позбавити суд від виконання будь-яких функцій обвинувачення. Суд повинен вислухати думки сторін, що змагаються (державного обвинувачення і захисту), про доведеність обвинувачення, перевірити наявні у справі докази [7, с. 120].

Доказування в кримінальному процесі означає не тільки юридичне засвідчення певних обставин, а й їх пізнання суб'єктом оцінки. Безперечно, що до числа таких суб'єктів необхідно відносити і суд, який повинен в повному обсязі, всебічно пізнати кримінально-правове явище та прийняти на основі сформованого оціночного судження про нього відповідне процесуальне рішення.

Згідно з частиною 1 статті 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Відповідно до частини 3 статті 373 КПК України обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Якщо визнати, що активність суду і активність сторін при дослідженні доказів – це взаємовиключні правові явища [8, с. 60], то суд не має права щодо самостійного та ініціативного прийняття дієвих заходів щодо усунення прогалин у встановленні тих чи інших обставин предмета доказування. У такому випадку

суд фактично позбавляється можливості достовірно з'ясувати обставини справи і прийняти обґрунтоване та справедливе рішення по суті справи.

На наш погляд, правосуддя не може обмежуватись інтуїцією або простою констатацією неспроможності чи нездатності сторін до переконання у правовому змаганні. Занадто великою є сила і ціна судового рішення.

Для того, щоб прийняти обґрунтоване рішення, як це вимагається законом, суд повинен пізнати і з'ясувати для себе його змістову сутність. Очевидно, варто погодитись з С. А. Шейфером в тому, що за безумовної відмінності в змісті і соціальному значенні функцій органів розслідування і суду (перші здійснюють кримінальне переслідування, а суд вирішує спір між обвинуваченням і захистом) є дещо, в чому проявляється їх взаємодія: кожен з них здійснює особливий пізнавальний цикл, послідовно рухаючись до справедливого вирішення правового конфлікту. Тому, всупереч твердженням деяких авторів, докази збирає не тільки слідчий, а й суд [9, с. 40].

Специфіка пізнання судом обставин кримінальної справи, всі проведені при цьому дії і прийняті процесуальні рішення відображаються в журналі судового засідання (ст. 108 КПК України), який сам по собі фактично стає джерелом доказів у справі, тому навіть з формальних позицій суду не можна відмовляти в праві формувати (збирати) докази, у тому числі з власної ініціативи.

Формуючи докази, суд повинен, на наш погляд, володіти достатньою автономією, щоб бути незалежним від сторін у прийнятті рішень про необхідність отримання додаткових даних про обставини в справі для того, аби повно і всебічно з'ясувати їх сутність. До такої автономії суду має бути включений і визначений ним ступінь своєї активності при дослідженні обставин кримінальної справи [10, с. 177].

У зв'язку з викладеним, є всі підстави стверджувати про наявність не тільки права суду на активну і самостійну участь у дослідженні обставин справи щодо пред'явленого обвинувачення, а й про обов'язок це зробити.

Таким чином, суд повинен мати право не тільки дослідити обставини справи шляхом аналізу зібраних (сформованих) у досудовому провадженні доказів, а й отримати недостатні засоби доказування для прийняття законного і обґрунтованого процесуального рішення. Обов'язок суду як державного органу, що уособлює судову владу, полягає в тому, що він повинен приймати справедливі рішення у справах, що ґрунтуються не тільки на аналізі (тлумаченні) наданих сторонами доказів, а й на даних, отриманих за власною ініціативою для перевірки їх доводів.

Здійснюючи діяльність щодо вирішення правового спору сторін, суд у встановленому законом порядку повинен перевірити твердження обох сторін. Цю діяльність він здійснює шляхом перевірки і аналізу наданих ними доказів.

Разом з тим, як ми вже зазначали, для прийняття правильного і справедливого рішення по суті справи суду не завжди достатньо наданих сторонами доказів, тому, щоб досягнути їх конвергентної (достатньої) сукупності, він повинен бути вправі самостійно чи за ініціативою сторін формувати нові докази. У цьому випадку суд не може перетворювати проведені ним судові дії у судове розслідування, оскільки, намагаючись вирішити правовий конфлікт з приводу державного (публічного) чи приватного обвинувачення, він вправі виявляти і отримувати доказову інформацію, формувати на її основі докази виключно з метою перевірки правильності наведених сторонами обвинувачення й захисту доводів.

Так, зокрема, реалізація функції кримінального переслідування, виконання зав-

дання з швидкого і повного розкриття злочинів та викриття осіб, які їх вчинили, нерідко вимагають обмеження прав і свобод осіб, які втягуються у сферу кримінального судочинства. Однак ці обмеження допустимі тільки за умови дотримання гарантій прав і свобод людини, що передбачені Конституцією України та кримінально-процесуальним законом. Однією з дієвих гарантій забезпечення законності і обґрунтованості дій та рішень органів досудового розслідування, що обмежують конституційні права та свободи громадян, є судовий контроль на стадії досудового розслідування, особливо у зв'язку з появою нового учасника кримінального провадження – слідчого судді.

Так, у пункті 18 частині 1 статті 3 КПК України зазначається, що слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду.

Водночас, варто зауважити, що проблема активності суду в дослідженні обставин справи не повинна вичерпуватись визначенням його повноважень на етапі судового слідства.

Так, згідно з частиною 3 статті 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Це конституційне положення вже давно вимагає встановлення у кримінально-процесуальному законі процедури визнання окремих доказів недопустимими і їх виключення з системи доказів у справі. Вра-

ховуючи те, що рішення суду повинні бути не тільки законними, а й обґрунтованими, ґрунтуватись на доказах, які були отримані законним шляхом і досліджені в судовому засіданні, суд не може залишитись осторонь та не проявляти активності у питанні визнання окремих доказів недопустимими і їх виключення з системи доказів у справі.

Відповідно до чинного кримінально-процесуального закону суд так чи інакше бере участь в доказуванні на стадії судового розгляду.

Відповідно до частини 2 статті 332 КПК України суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;

2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені частиною другою ст. 509 цього Кодексу.

Згідно зі статтею 356 КПК України за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку.

Суд також має право звертатись за консультацією до спеціаліста, так, у ч.1 ст. 360 КПК України зазначено, що під час дослідження доказів суд має право скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань.

Також відповідно до статті 361 КПК України у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів. Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних.

Також суд здійснює формування доказів під час проведення такої процесуальної дії, як допит. Відповідно до ч. 1 ст. 351 допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, а також головуючим і суддями. Крім того, головуючий має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що аналіз законодавчої регламентації статусу суду як суб'єкта кримінально-процесуального доказування не дає чіткої відповіді на питання про адекватність його повноважень завданням, які перед ним поставлені. Позиції і пропозиції, що висловлюються в юридичній літературі, пов'язані як з намаганням розширити повноваження суду, так і з прагненням до їх звуження, визначаються, перш за все, різним розумінням цілей правосуддя та їх ієрархії.

На наш погляд, введення в ранг конституційного положення змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129 Конституції України) та закріплення у ст. 22 КПК України цієї засади, підкреслює вагому роль суду як неупередженого арбітра у вирішенні правового спору сторін, що повинно ставити достатні межі його активності в процесі доказування. Водночас максимальна (а то й повна) пасивність суду в судовому розгляді можлива тільки за умови забезпечення дійсної змагальності і рівності прав сторін у судовому провадженні, коли формується переважна частина доказів.

Список використаної літератури

1. *Шадрин В. С.* Современные проблемы истины и ее установление в уголовном процессе / В. С. Шадрин // Современные проблемы уголовно-процессуального доказывания. – Волгоград, 2000. – С. 11-16.
2. *Белкин А. Р.* Теория доказывания : [науч.-методич. пособ.] / А. Р. Белкин. – М. : НОРМА, 1999. – 418 с.
3. *Маляренко В. Т.* Про відмову прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді та її правові наслідки / В. Т. Маляренко // Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку : [навч. посіб.] : Вибрані наукові праці / В. Т. Маляренко. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. – С. 298-330.
4. *Стахівський С. М.* Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія]. – К., 2005. – 272 с.
5. *Орлов Ю. К.* Основы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – М., 2000. – 218 с.
6. *Тертышник В. М.* Теория доказательств / В. М. Тертышник, С. В. Слинко. – Харьков, 1998. – 204 с.
7. *Шепитько В. Ю.* Криминалистика : [курс лекцій] / В. Ю. Шепитько. – Х. : Одиссей, 2003. – 352 с.
8. *Смирнов В. П.* Противоборство сторон как сущность принципа состязательности уголовного судопроизводства / В. П. Смирнов // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 60-63.
9. *Шейфер С. А.* Предварительное и судебное следствие по УПК РФ: проблемы соотношения / С. А. Шейфер // Проблемы обеспечения прав участников процесса по новому Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. – Самара, 2003. – С. 37-44.
10. *Козлов М. А.* Суд как субъект доказывания в уголовном процессе ФРГ / М. А. Козлов // Проблемы развития уголовно-процессуального законодательства на современном этапе. – Самара, 2002. – С. 174-178.